

Mathieu Magnaudeix

Tyskland: reglerna går före allt

Ur *Mediapart* 27 juli

En del i Europa anser att den tyska regeringen gjort sig skyldig till en aggression mot Grekland. Förbundskansler Angela Merkel och finansminister Wolfgang Schäuble däremot ser det som att de upprätthåller respekten för de rättsliga regler, som utgör grunden till EU. Men andra tyska politiker och medierna har också de försvarat en mycket hård linje och är ursinniga över det som hänt i Grekland. Vad händer egentligen i Tyskland?

Stanna kvar i Tyskland eller ta sikte på nya horisonter? Harald Schumann har aldrig förut ställt sig denna märkliga fråga. Men på sistone har det hänt att denne välkände tyske journalist börjat undra. Svårigheterna att få landsmännen att ta besinna sig när det gäller Grekland är en stor del av förklaringen till att han tröttnat. Efter den överenskommelse i Bryssel som den grekiske premiärministern Alexis Tsipras gick med på använde Schumann i en dokumentär om Trojkan, som visats på den tysk-franska tv-kanalen *Arte*, ord som *europiskt protektorat* om Grekland. Det är inte många i Tyskland som har den sortens språkbruk

På dagstidningen *Tagesspiegels* redaktion i Berlin, där Schumann är anställd, har det stämningen hettat till. "Ibland haglar anklagelserna. Atmosfären har blivit annorlunda, det händer att det går mycket aggressivt till. Jag brukar få höra att jag är talesman för Tsipras". Själv anser han att han bara försökt förklara vad som händer i Aten, de härjningar åtstramningarna lett till, vad de åtgärder Europeiska centralbanken, EU-kommissionen och IMF tvingat igenom får för effekter konkret, men inser att ingen hör på. "På talk-shows i tv flyger argumenten omkring, men det blir aldrig någon riktig diskussion. Det slutar alltid med att man enas om att grekerna misskött sig."

Men vad är det som händer med Tyskland? De senaste veckorna har ledarna för den främsta stormakten i Europa varit helt omedgörliga och den 13 juli tvingade man Grekland att gå med på nya åtstramningsåtgärder, trots att grekerna avvisat dem en vecka tidigare vid folkomröstningen. Den konservativa förbundskanslern Angela Merkel framstår som den nya Margaret Thatcher i Europa, den som driver igenom en disciplinerad Eurozon, för att tala med Greklands f d finansminister Yannis Varoufakis. Den tyske finansministern, den vresige Wolfgang Schäuble, ville till och med ha en temporär Grexit och, som yttersta förödmjukelse, en fond i Luxemburg, där grekiska tillgångar skulle placeras som villkor för nya lån till det konkurshotade landet.

De socialdemokratiska ledarna, Angela Merkels koalitionskamrater, har inte direkt avvikit från det synsättet. I USA har ekonomipristagaren Paul Krugman, förvisso också kritisk mot Tsipras, anklagat Berlin för att "trampa på grekisk suveränitet och förhindra en ekonomisk återhämtning i landet". I Paris har förre chefen för Internationella valutafonden, Dominique Strauss-Kahn, i ett brev till sina "tyska vänner" talat om "diktat". I Italien och Grekland används emellanåt än hårdare ord. På sociala medier och i tidningarna återkommer snabbt bilden av Kaiserns och nazisternas Tyskland.

En del framträdande röster har kritiserat det grekiska avtalet och åtstramningarna, som den förre socialdemokratiska förbundskanslern Helmut Schmidt och filosofen Jürgen Habermas, som med fasa bevittnat hur hans land "över en natt förspillt det politiska kapital, som ett bättre Tyskland samlat ihop under ett halvsekel". "För första gången har den tyska regeringen krävt ett Europa under tysk hegemoni – i varje fall är det så det har uppfattats i övriga Europa, och den uppfattningen bestämmer den verklighet som räknas". Om han fortfarande vore i livet skulle författaren och nobelpristagaren Günter Grass, som avled för några månader sedan, kanske ha skrivit en fortsättning på Europas Schande (Europas skam), det poem han publicerade 2012 för att påminna Europa om att man inte kunde fortsätta att förnedra "sin vagga där kaos hotar".

Men ändå har avtalet om Grekland inte inneburit någon chock. Snarare tvärtom. Om en del tyska nationalekonomer, de flesta av dem ortodoxa, tagit till orda handlar om att ge Krugman svar på tal.

Om Angela Merkels ställning försvagats beror det på att hon inte varit lika hård som sin finansminister, en gammal politisk räv, som har för vana att citera sin schwabiska mormors bondförstånd. Ekonomitidningen *Handelsblatt* har till och med förärat honom titeln ”förnuftets kansler”. I medierna, inom politikerklassen, och även bland vanliga medborgare (åtminstone om man får tro opinionsmätningarna) är uppfattningen utbredd att grekerna misskött sig och bara har sig själva att skylla. Efter avtalet i Bryssel har det flödat av kommentarer som rättfärdigat regeringens hållning.



”Det finns en mycket unison tolkning av krisen bland medier och politiker”, suckar Jakob Augstein, chefredaktör för tidningen *Der Freitag*, som publicerat ett fotomontage, där Tsipras trampas på av en europeisk sko. ”Det existerar ett slags intellektuell ram, som det är mycket svårt att komma ur: ‘Grekerna har inte ansträngt sig tillräckligt. De måste hushålla. Gjorde de det skulle det gå bättre för dem. Vill de inte det tänker inte vi ge dem mer pengar’. Att krisen är mer komplicerad, att den har att göra med det internationella finanssystemet, att den grekiska staten inte fungerar, att obalansen inom eurozonen ställer till det -, att denna kris får stora politiska följder, t ex för Europas framtid ... det är ju inte så att inte den sortens resonemang förekommer, folk är inga idioter, men de kommer alltid i andra hand.”

”Jag anser att läget är farligt. Tyskarna tror sig agera förnuftigt, de anser sig ha rätt. Men den känslan förvandlas till uppfattningen att man är duktigare än de andra och till sist låter det som arrogans”, fortsätter Augstein, som bär ett mycket välkänt efternamn i Tyskland – hans far grundade den kända veckotidningen *Der Spiegel*.

”Ibland får jag känslan av att leda en gerilla mot den kollektiva fördumningen av mitt eget land”, suckar Ulrike Guerot, författare och grundare av European Democracy Lab i Berlin. ”Vem har låst debatten? Var har våra intellektuella tagit vägen? I flera månader har debatten inte handlat om den politiska unionen utan om att vi förlorat förtroendet och om de reformer Tsipras måste genomföra för att få fart på tillväxten!” Den grekiska krisen, som lett till en intensiv debatt över nationsgränserna, har åtminstone haft en förtjänst: att ögonen öppnats för verkligheten i dagens Tyskland, den europeiske jätte som är övertygad om att ha gjort de rätta valen ekonomiskt. Men också en koloss på väg att åldras, och där en del av befolkningen håller på att radikaliserar.

”Pacta sunt servanda”

För att få en inblick i tyskt tankeliv blir en liten tur till *Bundestag* nödvändig. Den 17 juli röstade det tyska parlamentet, trots en vägrarfront på ett sextiotal uttalade anhängare av en *Grexit*, ja till en tredje hjälpplan åt Grekland. Förutom några högtidliga fraser (det *kaos* som hotar om inget görs, en formel som upprepades från alla möjliga håll) var de ord Angela Merkel uttalade denna dagen allt annat än hämtade ur politikens vokabulär.

Förbundskanslern ägnade sig åt ett försvarstal för euron, förlängningen av D-marken som tyskarna övergav först efter starka garantier – den var ”mer än en valuta, euron inkarnerar tanken på den europeiska unionen”. Hon talade om ”förtroendet gått förlorat” för Tsipras på grund av

folkomröstningen. Men framför allt framställde hon EU som ”en gemenskap för framtiden, som också är en rättslig gemenskap”. ”*Pacta sunt servanda*” yttrade hon direkt på latin: ”Avtal skall hållas”. En juridisk formulering lika gammal som lag och rätt.

Budskapet var tydligt: Europa handlar framför allt om regler liknande dem som finns i olika fördrag (Rom, Maastricht, Lissabon, osv). Till detta juridiska register bidrog ledamoten för CDU, Gerda Hasselfeldt, med ett stänk av patriarkaliskt förmynderi, genom att tala om de ”*hemläxor*”, som varje medlemsstat måste göra – ja hon använde faktiskt det ord som används i skolan. Vice förbundskanslern och socialdemokraten Sigmar Gabriel pläderade för ”*ett hjälpprogram med tydliga villkor*”, som skulle möjliggöra ”*en förändring av de politiska strukturerna*” i Grekland, som han beskrev som angripna av en kallbrand bestående av korruption och vägran att betala skatt.

Oppositionen besvarade dessa juridiska och moraliska predikningar med politiska argument: ”*Ni är på väg att förgöra Europa*” sade Gregor Gysi, gruppleddare för *Die Linke*, och vände sig direkt till Wolfgang Schäuble. ”*Ni förödmjukar det grekiska parlamentet. Ni beter er som en stormakt, är socialt likgiltiga, genom er tjurighet förintar ni arvet från stora européer som de Gaulle, Willy Brandt och Helmut Kohl*”, sade Sara Wagenknecht, förbundsdagsledamot för *Die Linke*. ”*Er förebild förra helgen var Gamla testamentet: ‘Öga för öga, tand för tand’*”, tillade ledaren för de gröna gruppen. Men de gröna och *Die Linke* är bara en liten minoritet i parlamentet ...

Denna vägran att tala politik, den envisa betoningen av att regler måste följas minutiöst, härrör givetvis från Angela Merkel själv, hal som en ål och som utmanövrerat alla motståndare och bygger populariteten, efter tio år vid makten, på att aldrig ha sagt något substantiellt och på att nästan aldrig oroa väljarna. Men det finns också en djup återklang till tysk historia. Efter andra världskriget var förbundsrepubliken, som till stor del varit förebilden för EU, först och främst en juridisk konstruktion. På grund av Weimarrepubliken och nazismen misstror Tyskland alltför karismatiska ledare och avvisar all politisk inblandning i ekonomi och monetär politik.

”*Bakom all tysk omedgörlighet när det gäller respekt för reglerna finns en hel mytologi om först Tyskland år noll (‘Stunde Null’), sedan återuppbyggnaden (‘Wiederaufbau’) och därefter det ekonomiska undret (‘Wirtschaftswunder’)*”, säger Johann Chapoutot, professor vid Paris III Sorbonne och specialist på Tyskland. ”*I varje tysk familj samexisterar detta minne av katastrofer – nazismen och de brott som begicks då, valutasammanbrotten 1923 och 1945-1948 – och minnet av återuppvaknandet. Tyskarna har känslan att om de tagit sig ur allt detta beror det på att de lärt av historien, att de varit skötsamma och slitit som djur. Ett av verktygen som gjorde återuppvaknandet möjligt var att penningpolitiken placerades utom räckhåll för regeringen: sedan 1949 är penningpolitiken helt självständig i Tyskland.*”

”*Det som genomsyrar debatten är att man i Tyskland vet hur man gör. Europeiska centralbanken är en kopia på den tyska centralbanken, det stärker detta argument*”, säger Barbara Kunz på utrikespolitiska institutet i Frankrike (IFRI). ”*För många handlar alltså debatten om Grekland om makroekonomi. De har svårt att se den politiska och diplomatiska sidan. Bristen på politisk dimension hos regeringen Merkel stärker givetvis detta synsätt*”. I folkopinionen frodas också lätt en sorts irritation över grekerna, som verkar roa sig med att inte svälja den dryck de blivit rekommenderade.

Att de föreskrivna botemedlen kanske inte fungerar ses som ovidkommande. Att Tyskland fick sin skuld avskrivna av långivarna 1953 uppfattas inte som något tungt argument. Att landet ännu inte respekterat det omtalade underskottsmålet på 3 procent av BNP, som Maastrichtavtalet stipulerar, verkar vara glömt. Den tyska eliten talar hellre om att man är världsmästare på export och att man lyckats möta utmaningarna i konkurrenshänseende genom att sänka kostnaderna för arbetskraften tack vare de reformer den socialdemokratiska förbundskanslern Gerhard Schröder genomförde i början av 2000-talet.

I det sammanhang är uppfattningen ”vi har fått nog av att betala för dem” ett enkelt men effektivt politiskt argument, som gärna upprepas av såväl högern som socialdemokraterna. I den mycket

inflytelserika tabloiden *Bild Zeitung* sade vice förbundskanslern Sigmar Gabriel, tillika ledare för socialdemokraterna, i mitten av juni: ”Vi låter oss inte påverkas. Vi tänker inte låta tyskt näringsliv och tyska familjer betala vallöften från en regering som är till hälften kommunistisk”.

Varoufakis' slipsar

”En del som hittills varit återhållsamma, till exempel journalister, har blivit mindre tålmodiga de senaste månaderna. Exempelvis kan de säga: ‘Schäuble har rätt. Varoufakis överdriver’. Det pågår en högervridning bland politikerna och journalisterna har blivit rädda för att gå emot den allmänna opinionen. Men så här är det ju: i fem år är det inte många som försökt sig på att förklara den grekiska krisen för tyskarna. Följden har blivit att de blivit som besatta av det de betalat. Och sedan får de höra om exportindustrins framgångar, som bara en minoritet av befolkningen får ut något av”, säger Ulrike Guerot.

Harald Schumann fortsätter: ”Sedan fem år har vi inte fått läsa eller höra mycket om att räddningsplanerna för Grekland framför allt tjänat till att rädda tyska och franska banker! Man idisslar hela tiden att vi är de goda tyskarna mot de slösaktiga grekerna. Det har Merkel sagt men också *Bild Zeitung* och andra medier. Många politiker har insett att den sortens retorik går hem bland väljarna. Det är inget att förvåna sig över. I 15 år har medelklassen i Tyskland fått se sitt materiella välstånd naggas i kanten alltmer. Den känner sig mer och mer orolig för att halka efter. Och som vanligt riktar man sig då mot den som är svagast. Grekerna är en idealisk måltavla. Det skulle också kunna vara invandrarna, men på grund av Tysklands historia vore det givetvis inte väl sett: attacker på utlänningar, om de förekommer, fördöms moraliskt av en överväldigande majoritet av befolkningen.”

”De folkliga klasserna har tvingats till enorma uppoffringar de senaste åren, bland annat genom en del tveksamma beslut under Gerhard Schröder. De känner det som att de förlorat oerhört mycket”, säger Matthias Fekl, handelsminister i den franska socialistregeringen, född i Frankfurt med tysk far och fransk mor. Han tillfogar en förklaring till denna kollektiva förnimmelse av oro: det handlar om en åldrande befolkning i ett land som står stilla befolkningsmässigt. ”Tyskarna oroar sig för hur det ska gå med pensionerna, vilket leder till mycket starka spänningar om försvaret av valutan och sparandet.”

”I själva verket är det Merkel och Schäuble som i dubbel bemärkelse har hand om kassan: de har det i fråga om budgeten och den federala staten, men också gentemot sina väljare. De för den politik deras väljarkår, till stor del pensionärer, kräver, väljare som bara intresserar sig för hur vädret blir och hur mycket de kan få ut av sina pensionsfonder, eftersom pensionsystemet privatiserades i stor utsträckning genom Gerhard Schröders reformer”, säger historikern Johann Chapoutot.

Under de omständigheterna går hela politiken högerut. Lite grann som i Frankrike förutom att radikaliseringsen där sker genom panik kring nationens identitet (med framgångarna för *Front national*), medan det i Tyskland handlar om ekonomisk och monetär rädsla. Längst ut på högerkanten har för övrigt rörelsen *Alternative für Deutschland* bildats på ett nationalistiskt program och att man ska lämna euron.

Även om det finns undantag har många journalister och medier fallit in i denna retorik. ”Mediernas agerande, särskilt när det handlar om kommentarer och analyser, är mycket ensidigt”, konstaterar Stefan Niggermeier, en känd mediakritiker. Förutom *Bild Zeitung*, som i årtal ägnat sig åt ett metodiskt undergrävande arbete och ofta flirtat med rena rasismen när det gäller grekerna, har de ”seriösa medierna intagit en märkligt partisk hållning. Det handlar ofta om ’de’ mot ’vi’. De har ofta tjatat om oviktiga detaljer som att den mycket tysklandskritiske Varoufakis åker motorcykel eller saknar slips. Det sätt som Tyskland uppfattas på ute i världen diskuteras heller inte särskilt mycket”.

På sin blogg har Niggermeier samlat flera exempel: den tydliga irritation över grekerna, som den statliga tv-kanalen ARD:s Brysselkorrespondent uppvisar, en talk-show där en nära medarbetare till Tsipras gjordes ned av de andra gästerna under publikens applåder, eller det uppseendeväckande inslaget av ZDF:s, den andra statliga tv-kanalen, utsände i Aten den kväll folkomröstningen ägde rum. Helt utan kontakt med verkligheten ilsknade han till och uppfattade Syrizaanhängare som motståndare till Tsipras.

”I den hållningen finns en blandning av självgodhet – ’Vi är bra’, ’vi har varit duktiga’ – gamla slitna klichéer mot länderna i Sydeuropa och känslan av att tyskarna alltid varit goda européer och att det här är tacken för det”, fortsätter Niggermeier. ”Om någon för ett år sedan hade sagt att rätt hederliga journalister på detta sätt skulle bryta mot elementära yrkesregler, som källkritik av upplysningar ’off record’ från medarbetare till den tyska regeringen eller att låta andra uppfattningar komma till tals, hade jag inte trott på det. Det är allvarligt och deprimerande”, säger journalisten Harald Schumann.

”Ett tyskt Europa”

Bakom denna allmänna uppfattning finns förstås en nedvärderande syn på grekerna. *”Utan några generaliseringar, det man ibland hör visar en rasistisk och kolonialistisk syn på Medelhavsländerna ... Precis som i Frankrike så fort det blir tal om folk från Marseille eller Korsika! Visst gillar man grekerna, beundrar dem rent av ibland, men de är cikador, lite lata och lurendrejure”,* säger Johann Chapoutot. Förhållandet till Grekland kompliceras av den moderna historien (det ytterst våldsamma nazistiska ockupationen) och mycket gamla band mellan de båda länderna – i Tyskland hyllas hellensk kultur sedan flera hundra år av eliten som en idé om civilisationen, och därför har vi nu uppfattningen om att Grekland av idag ”svikit” Tyskland.

Men mer grundläggande är att det hårdnande ideologiska klimatet har att göra med att sedan återföreningen av Tyskland 1990 har ekonomiska recept som gällde under Västtysklands första år tagit till heders igen. *Ordoliberalismen* är inte särskilt känd i Frankrike, men det är en teori som utvecklades på 1930-talet och som varit avgörande för det ekonomiska undret i Tyskland. *”Det tyska ekonomiska undrets fader, Ludwig Erhard som var förbundskansler 1963-1966, är en bra symbol för denna ekonomiska teori. För honom och andra ordoliberala ekonomer var varken kommunism eller kapitalism något alternativ. Minnena från Weimarrepubliken som levde på kredit och gick i konkurs men också minnena av de ekonomiska kaoset under Tredje riket var levande. Den tredje vägen hette ordoliberalism”,* säger Johann Chapoutot.

Ordoliberalismen har skapat ramen för regelkulturen och håller politikerna borta från all kontroll över ekonomi och penningpolitik. Denna *”veritabla statsreligion”*, som Johann Chapoutot uttrycker det, har starkt påverkat såväl det konservativa CDU som socialdemokraterna och har också utgjort inspirationskälla för reglerna inom EU, de europeiska institutionerna och teknokraterna i Bryssel – tyskarna, som ser Europa som ett politiskt fält av stor betydelse, sitter i ledningen för många europeiska institutioner (parlamentet, Europeiska investeringsbanken, Europeiska stabiliseringsmekanismen, osv.)

Hela problemet består i att *ordoliberalismen* visat sig vara *”en mer extrem variant av nyliberalismen”*, som forskaren Hans Kundnani, författare till ett historiskt verk om tysk maktpolitik, uttryckte det i en intervju med *Mediapart*. *”Ordoliberalismen sågs som ett sätt för Tyskland att undvika de ekonomiska problem som laissez-faire och nazismen lett till. Men den betyder inte särskilt mycket när det handlar om att göra en gemensam valuta stabil”,* säger Kundnani.

Sett utifrån hur *ordoliberalismen* dominerat de politiska partierna i Tyskland är det lätt att förstå den fasa den radikala vänstern väcker, när den vill diskutera gemensamma regler och förordar att man ska få få igång maskineriet genom investeringar och inte genom att spara. *”En del av den tyska högern vill trycka dit den radikala vänster Syriza tillhör”,* säger Matthias Fekl. Detta gäller även för socialdemokratin, som hade svårt att hitta nog hårda ord i samband med folkomröstningen i

Grekland. *”Tsipras har bränt de sista broarna mellan Grekland och Europa”*, sade vid det tillfället vice förbundskanslern Sigmar Gabriel. Och talmannen i Europaparlamentet, Martin Schulz, ansåg dessutom att en regering med teknokrater vore det bästa i Aten.

Sedan dess har socialdemokraterna backat. Men deras ledare verkar vilsna. *”Gabriel vet inte längre var han hör hemma. Han säger först en sak och sen motsatsen. Ledningen för SPD är korkad och opportunistisk. Det partiet fortsätter glatt att gräva sin egen grav och rasa från val till val på federal nivå”*, säger Johann Chapoutot. Enligt forskaren Jean-François Bayart är avtalet med Grekland ett försök till ideologisk normalisering av samma sort som efter invasionen av Tjeckoslovakien 1968.

Sedan fem år har skuldskrisen gett ny fart åt debatten om tysk hegemoni, ett land vars starka ekonomi orsakar den ena obalansen efter den andra inom eurozonen. *”Vi har fått en ny tysk fråga, geo-ekonomisk den här gången i stället för geopolitisk som på 1900-talet”*, säger Hans Kundnani. Sociologen Ulrich Beck utmålade i en bok, som kom 2012, Tyskland som *”ett slumpartat imperium”* styrt av en Merkel-Macchiavelli. I början av detta år hade *Der Spiegel* rubriken *”The German Übermacht”* på omslaget, där en leende Angela Merkel stod bredvid nazistiska ockupanter vid Parthenon. Omslaget var minst sagt kontroversiellt.

”Tyskland vill inte härska över Europa. Ledarna där anser bara att det inom ekonomin finns en exakt vetenskap och som de själva tillämpat framgångsrikt”, säger Barbara Kunz från det franska utrikespolitiska institutet.

Journalisten Jakob Augstein är mer pessimistisk. *”Schäuble, som för övrigt är en övertygad europé, vet mycket väl att grekerna inte kan betala sina skulder och det är orsaken till att han vill se en ‘Grexit’. Rent tekniskt finansiellt förefaller detta rimligt. Men politiskt är det rena galenskapen. Och därför kan man ställa frågan vad denna regering har för politiska mål. Som jag ser det vill de inte ha ett europeiskt Europa, och inte ett europeiskt Tyskland, utan ett tyskt Europa. Denna strävan efter makt oroar mig. Det värsta är att det egentligen inte handlar om något annat än ekonomisk effektivitet När Angela Merkel en gång fick frågan vad hennes vision för Europa var ska hon ha svarat: ‘Jag vill ha ett konkurrenskraftigt Europa gentemot Kina och USA’. Så mycket för hennes vision. Det är ganska blekt om man jämför med de ambitioner som Adenauer, Robert Schumann, Kohl och Mitterrand hade.”*

”Europa och Tyskland står inför en vändpunkt i sin historia. Frågan om integrationen måste lösas. Och Tyskland måste ta på sig det ansvar som svarar mot dess tyngd i Europa”, säger den franske handelsministern Matthias Fekl. Eller med ett mindre diplomatiskt ordval: inte bara tänka på sina egna intressen, gå med på att ta risker, komma med politiska initiativ och inte bara gömma sig bakom regler och kamerala argument. Och gå med på att demokratisera de europeiska institutionerna. Men i ett sådant mer integrerat Europa kan mycket väl ordoliberalismens spindelväv bli kvar.

Översättning: Björn Erik Rosin